

Méreg Martin

Egy tanítóképezdei igazgató leváltásának hiányos emlékezete a millennium körüli években

Bevezetés

Napjainkban megnövekedett az emlékezés és emlékezet témájával foglalkozó hazai és külföldi neveléstörténeti művek száma, melyek többek között az önéletírás, a tanári identitás és az intézménytörténet témáit ölelik fel.¹ Jelen tanulmány középpontjában a Pécsi Püspöki Tanítóképző Intézet egykori igazgatója, Schultz Imre, illetve 1885-ben bekövetkezett leváltásának története áll, mely egy nagyobb, Schultz Imre életművét feltáró kutatás résztémáját képezi.

Schultz Imre 1871 és 1901 között volt a Pécsi Püspöki Tanítóképző Intézet tanára, 1878 és 1885 között igazgatója. Számos tankönyvet és módszertani témájú cikket írt, tagja volt a Szent István Társulat Irodalmi és Tudományos Osztályának. A tanítóképző intézet történetét bemutató szövegek elismerően írnak igazgatói tevékenységéről, leváltásának körülményeit azonban gondosan kerülik. 30 éves tanári jubileuma ünnep lehetne az Intézet történetében, ennek azonban nyomát sem találni az Intézet évkönyvében...

A tanulmány Schultz Imre igazgatói tevékenységének jár utána még érintett, kortárs személyek írásai nyomán, melyekben az események különböző szempontú leírása, kiemelése mellett ugyanolyan fontos szerepet kap a hallgatás, finom, kortársak számára még érthető utalások formájában. Ez a sokatmondó hallgatás az utókor számára azonban felejtéssé vált.

A mikrotörténeti tárgyú kutatás Schultznak a tanítóképzőhöz fűződő viszonyát elemzi az intézet történetéről szóló, reprezentatív célokat szolgáló szövegek és levéltári források összevetésével, melyen keresztül felszínre kerülnek a tanári testület és az intézmény fenntartó pécsi püspökség konfliktusai.

A források

A témában fellelhető források műfajilag igen változatos képet mutatnak: az intézménytörténet, az autobiográfia, a monográfia, az évkönyv és a témában fennmaradt levéltári iratok egyaránt szerepelnek közöttük. Az intézménytörténet, az autobiográfia és az évkönyv műfajában a szerzői pozíció meghatározása kiemelt fontossággal bír.² A szerzők célja a tárgyalt források egy részében a saját intézményük, élettörténetük megjelenítése volt, ezért érintettségük, az emlékezés személyes volta alapvetően befolyásolta, hogy milyen elemek, milyen módon kerültek be szövegeikbe. A személyes emlékezet szövegeinek összevetése a levéltári forrásokból kiolvasható tényekkel feltételezésünk szerint segít e jelenség jobb megértésében.

¹ BASKA 2011; DOMBI 2012; GOLNHOFER–SZABOLCS 2009; SZABOLCS 2009.

² HORKAY HÖRCHER 1997. 295–297.

A források műfaji sajátosságain kívül fontos kiemelni a szövegek reprezentatív funkcióját. Ezek közül kettő 1896-ban, a millennium alkalmából jelent meg. Az ország ezeréves fennállása alkalmából az országos ismertségű szövegek mellett számos intézmény és egyesület, így Baranya vármegye és a pécsi tanítóképző intézet is kiadta a történetét bemutató szövegeket.

- Várady Ferenc *Baranya multja és jelenje* című kétkötetes művében Baranya megye fejlődésének útját mutatja be a kezdetektől 1896-ig, a haladás eszméje mentén. A szerző a pécsi püspöki tanítóképző történetének külön alfejezetet szentelt.³
- Döbrössy Alajos igazgató műve *A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet történelmének rövid vázlat* „Hazánk ezredéves fennállásának emlékére” alcímmel jelent meg „*a millenaris év emlékének megörökítése*” céljából, „*a magas Miniszterium rendelkezéséből hazai tanintézetek története megirandó lévén*”.⁴ Forrásai a püspöki és képezdei levéltárban található levelek, okmányok, anyakönyvek és hivatalos iratok voltak.

A további források az életrajz, illetve az önéletrajz műfajába tartoznak, amelyek Schultz tanári pályafutásának reprezentációjaként foghatók fel.

- Szinnyei József *Magyar írók élete* című életrajzi lexikonjában – amelynek célja „*az egész hazai irodalmat életrajzokban úgy összefoglalni, hogy annak minden ága lehetőleg teljesen legyen abban képviselve*”⁵ – Schultz Imre szakirodalmi érdemei is helyet kaptak.
- Schultz Imre önéletírása 30 éves tanári jubileuma és nyugdíjba vonulása alkalmából jelent meg 48 oldalnyi terjedelemben, Schultz saját tanügyi lapjában, a *Nevelő Oktatásban*, *Visszapillantás tanügyi s irodalmi működésekre 30-évi tanítóképzői jubileumom alkalmából (Authobiographiai vázlat)* címmel, 1901-ben.⁶
- A *Pécsi Közlöny* 1895. évi 121. számában *Schultz Imre* címmel jelent meg Schultz életére és tanári munkásságára visszatekintő írás, amely átvétel a Szatmáron megjelenő katolikus beállítottságú *Iskola* című folyóiratból.⁷

Schultz Imre igazgatóságának „valódi története” a Pécsi Püspöki Levéltárban fennmaradt források,⁸ az igazgató, a pécsi püspök és az egyházmegyei tanfelügyelő levelezése alapján rajzolódik ki. A tanítóképző intézet gyakorlóiskolájának működtetése körüli konfliktus, amely egyrészt a tanárok túlterheltségéről, alacsony fizetéséről, másrészt a feladatok elhanyagolásáról és a személyes ellentétekről szólt, nem került bele a reprezentációs szövegekbe.

A tanulmány a továbbiakban az emlékezés szövegeinek és a levéltári forrásoknak összehasonlító elemzésére vállalkozik. Az elemzés szempontjai: a szerző pozíciója, az emlékezés szövegeinek felépítése, valamint a bemutatott tények és érvek rendszerezése. Ezután következik a konfliktus bemutatása a levéltári források alapján, az érvek és ellenérvek elemzése a gyakorlóiskola és Schultz igazgatói működésének megítélése körül.

³ VÁRADY 1896.

⁴ DÖBRÖSSY 1896. 3.

⁵ SZINNYEI 1914.

⁶ SCHULTZ 1901.

⁷ Schultz Imre. *Pécsi Közlöny*, (1895):121.

⁸ PPL Acta Praeparandiae 1840–1900.

Külső források

A Schultz Imréről szóló kortárs szövegeket érdemes két csoportra osztani a szerzők érintettsége alapján. A külső források közé Szinnyei József, Várady Ferenc és a *Pécsi Közlöny* szövegeit sorolhatjuk, míg a személyes érintettség okán Döbrössy Alajos intézménytörténete és Schultz autobiográfiája újabb alcsoportot képez. A külső források közé sorolt szövegek eltérő műfajban – életrajz, monográfia, újságcikk – íródtak, közös csoportba vételüket az indokolja, hogy a vizsgált eseményt közvetetten mutatják be, míg a személyes érintettség szövegei esetében a szerzők az események részesei voltak.

Szinnyei József mint a magyar írók életrajzát bemutató enciklopédia szerzője a Schultz Imrét bemutató cikkében objektivitásra törekedett, csak a legfontosabb tényeket közölte. Schultz életrajzának megismeréséhez érdemes a cikket hosszabban idézni.

*„Schultz Imre, képzőintézeti tanár, szül. 1848. nov. 25. Főherceg-Lakon (Baranyam.), hol atyja tanító volt; 1862-ben Mohácson tanulta a 4. főlelem osztály tantárgyait. 1862–65-ig az alreáliskola három osztályát Pécsen végezte kitűnő sikerrel és a kir. kath. tanítóképzőt 1865–67-ig Pesten Bárany Ignác alatt. 1867-ben főlelem tanítóságra nyert oklevelet. Tanítóként működött szülőhelyén (Albrecht főherceg birtokán) négy évig; 1871-ben a pécsi róm. kath. tanítóképző újraszerveztetvén, ő nyerte el a legelső rendes tanári tanszéket a mennyiségtan, földrajz és természetrajz tanítására, előadta még a módszertant és német irodalmat; 1876–1889-ig zenetanár is volt, 1878-tól 1885-ig pedig az intézet igazgatója. A szent István-társulat irodalmi és tudományos osztályának tagja, a pécsvidéki tanítóegylet elnöke, a bajai kath. tanítóegylet tiszteleti tagja volt sat. 1901. jún. nyugalomba vonult, midőn Kőszegre költözött. Itt az irodalomnak élt; majd a vidéki tanítóknak tartott előadásokat. 1905 elején betegeskedni kezdett és febr. Bécsben sanatoriumba vétette fel magát; de két súlyos operáció után ugyan Kőszegre visszatért; ott azonban ugyanazon év július 8. meghalt. Czikkeinek száma a 60-as évektől kezdve 500-nál is több, melyek főleg a módszertan, tanügyi szervezés, tanítóképzés, mennyiségtan, természetrajz, zene kérdéseivel foglalkoznak.”*⁹

Tankönyveinek és módszertani műveinek bibliográfiájában Szinnyei 74 kötetet sorolt fel.

Várady Ferenc a millennium alkalmával megjelent, Baranya megyét bemutató monográfiája a megye ezeréves történetét és fejlődését hivatott reprezentálni. A természeti adottságok, az ipari és mezőgazdasági fejlődés, az intézményrendszer bemutatása mellett önálló fejezet foglalkozik a népoktatással, azon belül külön alfejezet szól a pécsi püspöki tanítóképzésről. Schultz igazgatói éveiről egyértelműen pozitív mérleget kapunk, a szerző a fejlődés időszakát tárja az olvasó elé.

„Ugyanekkor nyílt meg az önálló osztatlan négy osztályú gyakorló-iskola, melyben 1885-ig maguk teljesítették az oktatást. (...) Főleg dr. Waldfogl Károly igazgató érdeme volt a külön gyakorlóiskola. Ő alatta és utódja Schultz Imre igazgatása alatt nyerte a képző tanítási tervét, főszereléseit, gyakorló iskoláját, önálló taná-

⁹ SZINNYEI 1914.

*rait, külön zene-termét, butorzatát, szóval mindenét. Schultz Imre saját költségén ifjúsági könyvtárat alapított, néhány évig önképző kört vezetett és az intézetet úgy emelte, hogy a székesfehérvári 1878-iki kiállításon munkálataiért elsőrendű kiüntetés nyert. Ő vezette be az intézetbe a hegedű-tanítást és adta ki 1879-ben az intézetnek eddig egyetlen értesítőjét. 1885-ben Dulánszky Nándor pécsi püspök Döbrössy Alajost bízta meg az igazgatással, kinek érdeme, hogy a képző segély-egyletét megalapította.*¹⁰

Schultz eredményeinek felsorolása után a szöveg látszólag zökkenőmentesen folytatódik Döbrössy Alajos igazgatói kinevezésével. A fenti két szöveg csak az érdemeket és eredményeket veszi sorra, folytonosságot teremt az események között, miközben az előforduló konfliktusokat, nehézségeket kihagyja.

A *Pécsi Közlöny* 1895-ben jelentette meg Schultz életére és tanári munkásságára visszatekintő írását. A szöveg leginkább Schultz életútjára koncentrál, tanítóképzési munkásságáról csak annyit említ, hogy 1871-ben nevezték ki rendes tanárnak, az intézetnek azóta senior tanára. A szerző inkább írói munkásságát emeli ki, és utalást tesz arra, hogy Schulznak vannak ellenfelei. A szerző érezhetően elfogult Schultz Imrével kapcsolatban, az olvasónak pedig egyenesen az az érzése támad, hogy Schultz ellenfeleit a szerző egyúttal saját ellenfeleinek is tekinti.

*„Bámulatra méltó az a munkásság, melyet Schultz ezen idő alatt kifejtett. A ki tudja, mit teszen hetente több tárgyból 20–22 órát adni, az valóban kérdezheti, mikor volt annyi ideje olvasni, s ha annyit olvasott, mikor volt annyi ideje írni. A kat. tanügyi lapok hasábjain eddig több mint 500 cikke jelent meg. Az egri népiskolai tanügynek 22 éven át főmunkatársa, a pécsi Tanügyi Füzeteknek főmunkatársa volt. A tankönyvirodalom terén a legélénkebb tevékenységet fejtette ki. Eddig 47 műve látott napvilágot, tulnyomólag magyar, kisebb részben német nyelven, melyek a metodika, a számtan, természetrajz, olvasókönyvi irodalom, zene terén mozognak és több kiadást is értek. (...) Csak azt kell még megjegyeznünk, hogy Schultz irodalmi működését általában úgy ismerik, mint melyet »sokoldalúság, komolyság és erélyesség jellemeznek«. Innen van, hogy az ő fellépése egyszersmind polemikus is. Polemikus embernek pedig nem lehet mindenki jó barátja; nem csoda, ha Schulznak is vannak ellenfelei, kikkel azonban ő alaposan elbánik. Különböző irodalmi működését mindenütt, még az ellentáborban is méltányolják.*¹¹

A személyes érintettség szövegei

Döbrössy Alajos intézménytörténete és Schultz Imre autobiográfiája olyan szövegeknek tekinthetők, amelyek szerzői maguk is az események részesei voltak. A megjelenés mindkét esetben jubileumhoz köthető, a millennium, illetve a 30 éves tanári pályafutás és visszavonulás képezik az események szimbolikus végpontját és a „történetíró” jelenét.

Mivel az egyik szöveg esetében intézménytörténetről van szó, míg a másikonál autobiográfiáról, ki kell térni a szövegek műfaji sajátosságaihoz adódó különbségeire. Döbrössy

¹⁰ VÁRADY 1896. 328.

¹¹ Schultz Imre. *Pécsi Közlöny*, (1895):121.

Alajos A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet történelmének rövid vázlatára című írásában a kezdetektől az 1890-es évekig tárgyalja az intézet történetét, amellyel elsősorban reprezentatív célokat szolgált. Történeti munkájával az intézet hírnevének öregbítéséhez kívánt hozzájárulni, ugyanakkor nem akart elmaradni a többi, „történelemmel rendelkező” intézmény mögött sem: „Méltó és igazságos, hogy hazánk ezredéves multját megörökíteni hivatott tényezők között, Pécs városának és az egész megyének kulturfejlődésével szorosan összefüggő intézmény, a tanítóképző is helyet foglaljon.”¹²

Munkája megírása során Döbrössy a rendelkezésére álló források elemzésére támaszkodott, ezért megállapítható, hogy a historizmus történetírói gyakorlatának megfelelően járt el: „Kutatásaim eredménye mindazonáltal kielégítőnek mondható, s habár a pécsi tanítóképző intézetnek történelmi leírásával sehol sem találkoztam, mégis a püspöki és a képezési irattárban őrzött levelek, okmányok, anyakönyvek és hivatalos iratok biztos nyomokra vezettek.”¹³

Az intézménytörténetnek ugyanakkor van egy pontja, ahol a történetírói objektivitás megtörik. Schultz leváltásának és saját igazgatói kinevezésének történetéről van szó, amely jelen dolgozat tárgyát is képezi.¹⁴ A szövegnek ezen a részén az egyes szám harmadik személyű elbeszélő átvált egyes szám első személyű elbeszélővé. Ahol Döbrössy saját magáról ír, ott a saját hangja, saját állásfoglalása is megjelenik: „Őszintén szólva, ily körülmények között nem szívesen, csak is a főpásztor iránt tartozó engedelmességből hódoltam a belém helyezett bizalomnak, mert előre éreztem a terhek, és a roppant felelősség súlyát, mely vállaimra fog nehezülni.”¹⁵

Az intézménytörténetnek az igazgatóváltásra vonatkozó része ezért a személyes érintettség alapján eltért a szöveg többi részétől. (Ezt támasztja alá a későbbiekben az emlékezetközösségre való hivatkozás, és Schultz érveinek kihagyása, holott a forrás rendelkezésére állt.) A mű egésze objektív, de ennél a résznél inkább emlékezetnek lehet minősíteni, ezáltal összehasonlíthatóvá válik Schultz Imre önéletírásával.

Schultz Imre önéletírásának célja saját élettörténetének megjelenítése, összegzése volt, ahogyan címe is mutatja: *Visszapillantás tanügyi s irodalmi működésemre 30-évi tanítóképzői jubileumom alkalmából (Authobiographiai vázlat)*. A szövegben sajátosan keveredik a szerző életrajza és a népoktatás helyzetét elemző esszé műfaja, ezért erősen szubjektív jelleget mutat, Schultz életművének, konfliktusainak igazolására szolgál. Ezt támasztja alá Jerome Bruner és Joan Luciarello megállapítása, amely szerint a történetmesélés funkciója, hogy az egyén értelmet adjon mindannak, amivel élete során találkozott, ezáltal az elbeszélés a probléma jellemzésére, feltárására, valamint a cselekvések indoklására alkalmas eszközzé válik.¹⁶

Annak ellenére, hogy önéletrajzot írt, a szöveg bevezetőjében Schultz a történeti művekre jellemző forráskritikára hivatkozik: „Ahol személyemnek szükségképpen előtérbe kell lépnie, ott lehetőleg okmányokra és mások által írt művekből vett idézetekre fogok támaszkodni, hogy mindenben részleghajlás nélkül, elfogulatlanul s az igazságnak megfelelőleg legyek

12 DÖBRÖSSY 1896. 3.

13 DÖBRÖSSY 1896. 3.

14 DÖBRÖSSY 1896. 65–69.

15 DÖBRÖSSY 1896. 68.

16 BRUNER–LUCIARELLO 2001.

*kénytelen eljárni.*¹⁷ A szövegnek valóban részét képezik iskolai bizonyítványai, kinevezési okmányai és a püspök neki címzett levelei, történetírói objektivitásról azonban korántsem beszélhetünk esetében.

Schultz és Döbrössy szövege egyaránt nagymértékben támaszkodik forrásokra, amely a közzétett tények hitelességét igazolja. A gyakorlóiskola működése körüli viták és Schultz Imre leváltásának elbeszélése azonban eltérő megvilágításban ábrázolja az eseményeket, amelyek mindkét szerző életútját jelentősen befolyásolták. A szövegek kifejezésmódja még 11, illetve 16 év távlatából is erős érzelmi érintettségről árulkodik. A személyes érintettség megnyilvánulásai alapján ezen szövegek (szövegrészek) esetében történetírás helyett inkább emlékezésről beszélhetünk.

Tovább vizsgálva a kérdést, mindkét szöveg bevezetőjében találkozhatunk olyan mondatokkal, amelyek az emlékezés aktusát erősítik a történetírással szemben. Mind Döbrössy, mind pedig Schultz megszólítja a kortárs olvasót, akinek előzetes ismereteire számít, akitől állításai igazolását várja.

*„Az újabbkori események mindenki előtt úgy is ismeretesek lévén, felmentve érzem magamat azok körülményes leírásától; nem lehet azonban hallgatással mellőznöm 1885-ben, az intézet körül fölmerült változásokat, melyek, ha legalább is felemlítve nem lennének, az események történelmi folytonosságában hézag támadna, e vázlat pedig teljes egészet nem képezne.”*¹⁸ (Döbrössy A.) [Kiemelés tőlem – M. M.]

*„Mint a zenetanárság, úgy az igazgatóság is szomorújátékkal fejeződött be, 1885-ben. Hely szűke nem engedi, hogy részletezéseibe bocsátkozzam ehelyütt. Talán megjön még ennek is az ideje máskor. Csak a lényeget mondom el most. Denique úgy volt a dolog, **(hisz még élnek, akik bizonyíthatják állításom igaz voltát!)**, hogy azon gyakorlóiskolának lettem áldozata, melynek megalapításában főtényező voltam.”*¹⁹ (Schultz I.) [Kiemelés tőlem – M. M.]

A kortársak előzetes ismereteire való hivatkozás a deklarált történetírói módszerek ellenére egyértelművé teszik, hogy mindkét szöveg esetében a Jan Assmann által leírt kommunikatív emlékezettel találkozhatunk, amely a közelmúltra vonatkozó emlékeket öleli fel. Olyan emlékekről van tehát szó, amelyekben az ember kortársaival osztozik. A kommunikatív emlékezet a történelmi tapasztalatokat az egyéni életút keretei között jeleníti meg, hordozója a kortárs emlékezetközösség.²⁰

Döbrössy Alajos a következőképpen írja le az eseményeket:

„A hetvenes évek legeslegelején a képzőintézettel kapcsolatos gyakorlóiskola létesítésén Dr. Waldfogl Károly igazgató és tanártársai, az ügyhöz méltó buzgósággal fáradoztak, s aképpen szervezték azt, hogy a képző intézeti tanárok tanítottak a gyakorló iskolában is, a mi a képzőintézetben egyes osztályoknak, néha mindannyinak összevonásával történhetett csak, és a tanerők csekély száma miatt sokszor nem kis nehézséggel járt. (...)”

¹⁷ SCHULTZ 1901. 193–194.

¹⁸ DÖBRÖSSY 1896. 65–66.

¹⁹ SCHULTZ 1901. 221.

²⁰ ASSMANN 2013. 51–57.

Ezen órateroben látható beosztás szolgált irányadóul mindaddig, míg csak maguk a tanárok Heid János, Vörös Mihály, Cséfy Flórián, élükön Schultz Imre ideigl. igazgatóval indítatva nem érezték magukat, az eddigi gyakorlatnak megváltoztatását sürgetni, és alázatos felterjesztésükben a gyakorlóiskola ellátására nézve konkrét javaslattal lépni a főpásztor elé. A püspök nem tudván feltenni, hogy azon gyakorlat, mely évek során megfelelő volt, most egyszerre, csupán azon oknál fogva, melyek a javaslatban érintettek, megszüntetendőknek jelentkeznék: 1885. április 23-án, 641. sz. a. elrendelte a „statusquo”-nak további intézkedésig való fentartását. Sajnos az ellentétek annyira kiélesedtek, hogy Schultz a gyakorló-iskolát megszüntette. Erre jelent meg 1885. szept. 22-én, 1466. sz. a. ideiglenes igazgatói hivatalától való felmentése, és egyben az én kineveztetésem is egyelőre ideiglenesen, majd véglegesen az intézet igazgatójává. (...) Azonnal utasítva lettem, hogy a gyakorló-iskola megnyitassék, és miután a megyés püspök ur 1885. június 4-én a nagyméltóságú kormány kívánatához képest négy osztályúvá átalakítani elhatározta, egyúttal arra is megbízást nyertem, hogy a tanítási óratervet elkészítsem, és a keresztyénítél módzataira nézve javaslatot terjesszek be. Javaslatom, melyből egy segédtanárnak beállítása törölve lett, egész terjedelmében elfogadtatott, a gyakorló mintaiskola pedig külön tanítót nyert Gergelics József okleveles tanító személyében, a ki az elemi tanítás, és keresztyén nevelés terén működését mindjárt megkezdette, és azóta szakadatlanul folytatja (...).”²¹

A pécsi tanítóképző gyakorlata szerint tehát a képzőintézeti tanárok oktattak a tanítóképzőben és a gyakorlóiskolában egyaránt. Ez szervezési nehézségekkel járt, a tanárok változtatni akartak, ezért felterjesztést nyújtottak be a püspöknek, aki ezt nem fogadta el. Schultz ellenszegült a püspöki utasításnak, tiltakozásképpen bezárta a gyakorlóiskolát, ezért a püspök leváltotta és Döbrössy-t nevezte ki a helyére. Ő újra megnyitotta a gyakorlóiskolát, amely külön tanítót kapott, és ezzel az egyensúly helyreállt. Ebből a történetből azonban teljesen kimaradt Schultz és a tanári kar felterjesztésének tartalma, és a konfliktus valódi okáról sem tudunk meg semmit. (Illetve mint „kortárs olvasóknak” pontosan tudnunk kellene, mi állt a háttérben...)

A mű egészét tekintve a szerző Schultzról csak a legszükségesebb tényeket közli: kinevezését, leváltását, valamint, hogy 1896-ban a tantestület tagja. Eredményeiről, tankönyveiről, cikkeiről a többi szöveggel ellentétben egyáltalán nem tesz említést.

Schultz önéletírása 30 éves tanári jubileuma alkalmából saját pedagógiai lapjában, a *Nevelő Oktatásban* jelent meg 1901-ben. Az élettörténetben leírja iskolai éveit, tanítói munkáját, tanítóképzői tevékenységét, szakirodalmi munkásságát, részletezi pedagógiai nézeteit, de megjelenik benne könyvtárának leírása, valamint tanképesített tanítványainak névsora is. A gyakorlóiskola körüli konfliktust és leváltását a következőképpen jeleníti meg.

„[A]zon gyakorlóiskolának lettem áldozata, melynek megalapításában főtényező voltam. Sohasem tetetett kifogás a mi gyakorlóiskolánk s ottani működésünk ellen saját tanhatóságunk részéről se, míg csak azt nem kérelmezte a tanári kar, hogy a gyakorlóiskolai tanulók létszámának emelése céljából tandíjmentessé tétessék az

²¹ DÖBRÖSSY 1896. 65–69.

oktatás s a tanárokat, kik a gyakorlóiskolai tanítót pótolják, kárpótlásban részesíték. Most egyszerre készen volt a nagy baj: az igazgatót minden fegyelmi vizsgálat mellőzésével egyszerűen felfüggesztették és valamennyi tanár írásbelileg szigorúan megdorgáltatott. Több katolikus és nem katolikus tanítóegyesület küldöttjeinek kérelme a püspöknél igazgatói állásomba való visszahelyeztetésem érdekében, valamint az összes lapok fölszólalásai sikertelenek maradtak. Tekintélyem azonban város-, megye és országszerte nem hogy nem szenvedett csorbát, sőt ellenkezőleg növekedett. Gyakorlóiskolánk külön tanítót nyert, s ezzel a tképző tanárai elvesztették a tandíjából befolyó mellékjövedelmöket. Az isteni Gondviselés azonban, mint éltem válságos pillanataiban többször, most is jóságosan kalauzolt. A Werner-féle tanintézetbeli tanerők működésében hirtelenül beállott változások folytán t.i. rögtön annyi foglalkozást és díjat kaptam, mint amennyit a gyakorlóiskola új szervezése következtében elvesztettem. Hogy a terhes és igen csekély mérvben díjazott igazgatói teendők alól fölszabadultam, az hazánk katolikus tanirodalmának, úgy hiszem, nem volt hátrányára (...).²²

A szerző pozíciójára az idézet első mondatának „áldozat” kifejezése reflektál. Schultz mint az események ártatlan elszenvedője jelenik meg az elbeszélésben. Fontos elem a leírásban, hogy a leváltást nem előzte meg semmilyen vizsgálat, valamint, hogy a következők Schultz mellett tanártársait is érintették, akik a püspök írásbeli figyelmeztetésében részesültek. Szövetségesei voltak emellett a tanítóegyesületek, valamint a helyi sajtó.²³ A szöveg az életrajzi elbeszélések egy részére jellemző struktúrát követi, amely szerint a nem várt nehéz helyzet, a konfliktus megoldása végül az elbeszélő fejlődéséhez járul hozzá. A gyakorlóiskola ügye rendeződött, Schultz pótolni tudta a kiesett jövedelmét és kibontakoztathatta szakirodalmi tevékenységét. Döbrössy történetmesélése is hasonlóan épül fel, a konfliktus rendezésével új igazgatót és külön tanítót nyert a tanítóképző és a gyakorlóiskola, amelyek így maradéktalanul be tudták tölteni funkciójukat.

A két elbeszélés tényanyaga közötti eltérést az 1. táblázat szemlélteti, amely értelmezésében az üres sorok ugyanolyan jelentőséggel bírnak, mint a szöveget tartalmazók. Schultz szerint a konfliktus oka a gyakorlóiskolai tanulók alacsony létszáma. Megoldási javaslata szerint a tanulók számára tandíjmentessé kell tenni az iskolát, a tanárok fizetését

²² SCHULTZ 1901. 221.

²³ Ezt igazolja a *Pécsi Figyelő* 1885. október 3-i számában található két rövid közlemény is, amelyek a PTE Egyetemi Levéltárban őrzött Schultz-hagyatékban is megtalálhatók. A Pécsi Tanítóegylet 1885. október 1-jén tartott választmányi ülésén elhatározta, hogy emlékiratot nyújt be a püspöknek Schultz Imre igazgatói leváltása ügyében, melyben kéri az ügy felülvizsgálatát, valamint hogy az egyházmegyei főhatóság, „egy oly tanférfiut, ki úgy szólva egész életét a kath. tanügy fejlesztésére és felvirágoztatására szentelte, kinek a tanügy terén való működése nemcsak helyi, de országos elismeréssel is találkozott, (...) kinek 14 évi tanári működése, illetve 9 évi igazgatósága alatt kifejtett ügybuzgalma még az ellenségben is elismeréssel találkozik, – hogy egy ily tanférfiut ne sujtson tán téves információon alapuló elmozdító határozatával a földig.” Ugyanezen oldalon található a Pécsvidéki Római Katolikus Tanító Egylet tagjainak Schultzot támogató cikke: „[L]egnagyobb felháborodásunknak adunk kifejezést a fölött, hogy egyletünk buzgó elnökét, Schultz Imre urat a pécsi püsp. tképezde igazgatóját a püsp. hatóság az egyházmegyei tanfelügyelő jelentése következtében igazgatói tisztétől minden kihallgatás és fegyelmi vizsgálat mellőzésével megfosztotta. (...) [V]alamint hogy biztos reméljük is, hogy a félrevezetett püspök ö nmtsga neki fényes elégtételt nyujtand, a mit annál is inkább hiszünk, mivel az egyh. tanfelügyelő úrnak e téren kifejtett ténykedése úgyis csak a tanítók megszerencsétlenítésében nyilvánult.” *Pécsi Figyelő*, 1885. okt. 3. PTE EL Schultz Imre-hagyaték.

pedig a püspökségnek kellene biztosítania. Előkerül tehát a Döbrössy által elhallgatott anyagiak kérdése. Schultz ugyanakkor nem írja le, miért nem fogadta el a püspök a javaslatot, csak a következményt részletezi. Ugyancsak hallgat arról a makacs tényről, hogy a gyakorlóiskola bezárásával próbált nyomást gyakorolni az iskola fenntartójára, és az érdekérvényesítésnek ez a korszakban szokatlannak mondható fajtája vezetett tulajdonképpen leváltásához.

	Döbrössy	Schultz
A gyakorlóiskola működése	a képezdei tanárok tanítanak a gyakorlóiskolában is; szervezési nehézségek	a képezdei tanárok tanítanak a gyakorlóiskolában is; nem volt kifogás a gyakorlóiskola működése ellen
A konfliktus menete	az addigi gyakorlat megváltoztatásának igénye a testület felterjesztést nyújt be a püspök parancsa a további változatlan működtetésről; Schultz felfüggeszti a gyakorlóiskolai tanítást Schultz felmentése Döbrössy kinevezése	az addigi gyakorlat megváltoztatásának igénye az ok az alacsony tanulólétszám; felterjesztés a tandíjmentesség ügyében, a gyakorlóiskolai tanítás díját a fenntartó püspökség fizesse a képzőintézeti tanároknak az igazgatót egyszerűen felmentik a közvélemény támogatása
A konfliktus rendezése	a gyakorlóiskola külön tanítót nyer	a gyakorlóiskola külön tanítót nyer

1. táblázat – A gyakorlóiskola körüli konfliktus tényanyaga Schultz Imre és Döbrössy Alajos elbeszélésében

A konfliktus – bár Gergelics József gyakorlóiskolai tanító kinevezésével rendeződött – hosszú távon nem múlt el nyomtalanul, és valószínűleg egészen 1901-ig, Schultz nyugdíjba vonulásáig rányomta bélyegét a tanítóképzés működésére.

Schultz erősen szubjektív hangvételű önéletrésében is fellelhetők ennek nyomai. Jelzőhasználatának elemzése során megállapítható, hogy az életrajz szereplőit a „jó pedagógusok” és a „rossz pedagógusok” táborára osztja. Ennek jegyében Döbrössy (név nél-

küli) jellemzése egyértelmű támadás az új igazgató ellen: „Az ilyen senkitől sem szeretett, de mindenkitől alaposan gyűlölt igazgatókból kerülnek ki rendszerint azok az egyének, kik, midőn igazgatói tisztükből folyólag az intézet leczkerendjét kötelesek volnának elkészíteni, erre teljesen képtelenek s idegen kéz által kénytelenek megcsináltatni, mint azt intézetünknel tapasztalnom alkalmam volt (nevét ne kutasd nyájjas olvasó, a közvélemény mint egy ember hangoztatja).”²⁴

A válasszal Döbrössy Alajos sem maradt adós. Az intézet 1901/1902-es tanévről megjelent értesítőjében, abban az évben, amelyben Schultz Imre, az intézet rendes tanára és országosan elismert tankönyvszerző 30 éves tanári és tankönyvszerzői pályafutás után megromlott egészségi állapota miatt nyugdíjba vonult, a tanári karról szóló bejegyzésben csupán az áll, hogy Kóródy Miklós körmöcbányai polgári iskolai tanárt ideiglenesen a mennyiségtan és természettan rendes tanárának nevezték ki az intézethez. Ebben a tanévben Schultz már nem szerepel a tanárok listáján, nyugdíjba vonulásának ténye pedig egyszerűen kimaradt az évkönyvből. A mennyiségtan tankönyvei az előző tanévben még a Schultz által írt *Arithmetika* és *Algebra*, illetve a *Számтанítási vezérkönyv* voltak, a következő évben a tankönyv megnevezésénél a „*tetszés szerint*” bejegyzés áll.²⁵

Az emlékezés írott formáiban fennmaradt Döbrössy–Schultz-konfliktus megnyilvánulásait leginkább úgy lehetne jellemezni, hogy míg az előbbi elhallgat, az utóbbi nyíltan támad írsaiban. Mindkét szöveg (szövegrész) az összegzés, a visszatekintés, egységes történetmesélés és értelemadás igényével született konstrukció.

A reprezentáció igényével készült, különböző műfajú szövegek elemzése után a tanulmány folytatásában az ügyel kapcsolatban fennmaradt levéltári források elemzésére vállalkozunk, immár a történelmi távlat perspektívájából.

Az események a levéltári források tükrében

A Schultz Imre igazgatói korszakáról szóló források további csoportját képezik a levéltári iratok, amelyek a Pécsi Püspöki Levéltárban az Acta Praeparandiae 1840–1900 jelzésű csomóban maradtak fenn. Az iratok között megtalálhatók Schultz Imre levelei a tanítóképző intézetet fenntartó püspökhöz, az egyházmegyei tanfelügyelő jelentése az intézet viszonyairól, valamint a püspök utasításai a helyzet rendezésére. Az emlékezés során utólagosan konstruált szövegektől eltérően a levéltári források az ügy jelen idejében keletkezett hivatalos iratok, céljuk (bár különböző megközelítésben) a helyzet rendezésének elősegítése volt. Elemzésünkkel hitelesebb képet kaphatunk az események alakulásáról.

A Pécsi Püspöki Tanítóképző Intézetet Szepesy Ignác püspök alapította 1831-ben, amely a Lyceum épületében működött. A képzés ideje kezdetben mindössze öt hónapot tett ki, majd 1841-ben a képzés két évfolyamossá vált. Az intézet 1849-ben megszűnt, majd 1856-ban Girk György püspök kezdeményezésére újjáalapították. A képzés kétéves volt, de 1868-tól csak minden második évben indítottak egy osztályt, tehát egyszerre csak egy évfolyam működött. Az intézet 1868-ig a Pécs-városi Főelemi Iskola épületében működött, amely egyúttal gyakorlóiskolaként is szolgált. Az 1868-as népiskolai törvény életbe lépése után az intézet visszaköltözött eredeti helyére, a Lyceum épületébe, és ettől

²⁴ SCHULTZ 1901. 219.

²⁵ DÖBRÖSSY 1902. 31.

fogva 1871-ig a Marianusok magánintézete volt a gyakorlóiskolája. A képzési rendszer Dr. Waldfogl Károly igazgatósága alatt, 1872-ben vált kétévesről háromévesre. Első lépésben 1871-ben a második évfolyam mellett elindult az első is, tehát már két osztály működött párhuzamosan. Ekkor nevezték ki első rendes tanárnak Schultz Imrét, aki előtte a Baranya megyei Főherceglakon volt tanító. Az 1872/73-as tanévtől vált három évéssé a képzés.²⁶

Az intézet négy évfolyamos osztatlan gyakorlóiskoláját szintén Waldfogl Károly igazgató hozta létre 1872-ben. A tanítást a képzőintézeti tanárok vállalták a diákok által fizetett tandíj fejében, ezáltal az Egyházmegyei Hatóság megtakarította a külön alkalmazandó tanító fizetését, évi 800 Ft-ot. Ugyanakkor a tanárok, akik alacsony fizetésük mellett mellékkeresetre szorultak, ki tudták egészíteni jövedelmüket. Pedagógiai szempontból pedig a tanítójelöltek „*egységes kiképzést nyertek*”, mert ugyanaz a tanár adta elő az elméletet és vezette a tanítási gyakorlatot is.²⁷

Több mint tíz éve működött ilyen módon a gyakorlóiskola, amikor Schultz Imre igazgató 1885. április 3-án kelt, Dulánszky Nándor püspöknek írt levelében jelentette, hogy a tanulók száma az elmúlt években 42-ről 20-ra, 16-ra, a folyó tanévben 13-ra csökkent. Ennek okát a magas tandíjra vezette vissza, amelyet a szegényebb szülők nem tudnak fizetni, továbbá „*a közös, vallástalan iskola híveinek folytonos ellenségeskedése, a mostoha időviszonyok, az ipar és kereskedelem országos pangása, (...) hogy sehonnan támogatást nem nyertünk*”,²⁸ járultak hozzá a helyzet kialakulásához, amely szerinte már a gyakorlóiskola létét is fenyegette.

Javaslatára az Egyházmegyei Hatóság tegye tandíjmentessé az iskolát úgy, „*hogy a gyakorlóiskolában működő négy képezdei tanárt évenként összesen 800 forint tiszteletdíjban részesíteni kegyeskednék. Ez esetben ismét képezdei tanárok vállalhatnák el a tömegesen látogatott gyakorlóiskolában az oktatást, és oly mellékjövedelmet szerezhetnének, melyre őket szűk ellátásuk, és azon rájuk nézve igen elszomorító tudat is készíti, hogy más intézetekben működő tanerökhöz hasonlóan nem élveznek sem lakátalányt, sem ötödévi pótlékot vagy egyéb javadalmasításokat.*”²⁹ Schultz javaslatából kiderül, hogy végső soron – a tanulólétszám csökkenése miatt – a tanárok szűkös anyagi helyzete állt a felterjesztés háttérében. A levelet az igazgatón kívül Vörös Mihály első rendes tanár, Heid János rendes tanár és Cséfy Flórián rajztanár írták alá.

1885. július 24-én Schultz Imre ismét levelet írt a püspöknek, amelyben választ vár a gyakorlóiskolával kapcsolatos április 3-án kelt felterjesztésére: „*[M]int hogy a tanév megnyitásának hirdetési ideje immár közeleg, és mivel azon esetben, ha gyakorlóiskolánkat a memorandumban alázatosan kifejtett okoknál fogva beszüntetni kényszerítetténnék, a gyakorlóiskola pótlására irányuló teendők is huzamosb időt vennének igénybe.*”³⁰

Ugyanezen levél hátoldalán fennmaradt a püspök válaszában 1885. augusztus 22-én kelt vázlat, amelyet Schultz első levele után négy és fél hónappal írt. Ez váratlan fordú-

26 DÖBRÖSSY 1902. 12–65.

27 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 641/1885. sz. Schultz Imre levele a püspökhöz a gyakorlóiskola átalakítása ügyében.

28 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 641/1885. sz. Schultz Imre levele a püspökhöz a gyakorlóiskola átalakítása ügyében.

29 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 641/1885. sz. Schultz Imre levele a püspökhöz a gyakorlóiskola átalakítása ügyében.

30 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1305/1885. sz.

latot jelentett az elhúzódó ügyben, mert e szerint a gyakorlóiskolai tanulók létszámának csökkenése a képezdei tanárok hanyagsága miatt következett be.

„A folyó év április 3-án kelt betérjlesztése és a július 24-én kelt sürgető irata kapcsán egyelőre értesítem a fenncímzett igazgatóságot, hogy a képezde mellett évek óta fennálló gyakorló iskolát fenntartani kívánom. És miután úgy az említett betérjlesztésből, mint az egyházmegyei tanfelügyelő jelentéséből azt kell látnom, hogy a gyakorlóiskola hanyatlásának oka inkább a képezdei tanárok buzgósághiányában, hogy ne mondjam lanyhaságában keresendő mint másutt: addig is míg további elhatározásomat tudatni fogom az igazgatósággal, kívánom és elvárom, hogy a kérdéses iskolát daczára a tanoncok csekély számának nagyobb gond, úgyszeretet és utánnézéssel kezeljék, mint eddig történt. Végül megütközésemet fejezem ki afelett, hogy nem átalotta az igazgatóság válaszatot sürgetni.”³¹

A püspök álláspontjának kialakítását nagyban befolyásolta Szeifritz István prépost-kanonok, egyházmegyei tanfelügyelő tanítóképző intézetről szóló jelentése, amely 1885. július 27-én keletkezett. A tanfelügyelő szerint a tanulólétszám csökkenésének háttérében az áll, hogy a gyakorlóiskola „Schultz igazgatása alatt elhanyagoltatott. (...) [A]z utóbbi évben tett háromszori látogatásom alkalmával egyszer sem találtam tanárt az iskolában, mindig csak tanítóképezdei növendéket, ki mellett a gyermekek csak játszottak, rakonczátlankodtak; s ezen órák mindig az igazgató órái voltak, ki magát ekkép helyettesítetté.”³²

A tanfelügyelői jelentés e mondatától kezdve a Schultz Imre személye elleni támadásba megy át.

„Legujabban (...) panaszkodott nekem [ti. egy szülő], hogy az igazgató az ő fiát, ki különben igen szelid, jó fiú, jó tanuló, úgy föbe ütötte, hogy feje megdagadt, s a fiú ennek folytán ágyban is feküdt. (...) [N]em egyszer jöttem hozzám panaszra, az előtti években, tanítójelöltek is, hogy az igazgató velök éktelen goromba, neveletlen, minden csufnévvel illeti és vastag sétabotjával veri őket izgalmában, mely őt minden ok nélkül elfogja.³³ (...) [J]elen igazgató, bármily jeles is mint szakférfiu, vezetésre nem alkalmas, annál kevésbé, mert eltekintve felületességétől s rapsodicus természetétől, ő minden mással foglalkozik, de az igazgató, tanító hivatalát mellékesnek látszik tekinteni. (...) [T]ovábbá gyakran kértem az igazgatótól a tanpénzekről számadást, de siker nélkül.”³⁴

A jelentésből következtetni lehet az egyházmegyei tanfelügyelő és a tanítóképezdei igazgató ellentétének előtörténetére is. Szeifritz felidézi, hogy Schultz szerint a katolikus tanítóképezdek felett is szükséges lenne az állami tanfelügyelet. Az Acta Praeparandiae iratai között megtalálható az Egerben kiadott *Népiskolai Tanügy* című *Katolikus Népnevelés-tanítási Hetilap* 1885. július 4-i száma, amelynek vezércikke Schultz Imrétől származik

31 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1305/1885. sz.

32 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz. Szeifritz István jelentése a püspöki tanítóképezdéről, 1.

33 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz. Szeifritz István jelentése a püspöki tanítóképezdéről, 1–2.

34 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz. Szeifritz István jelentése a püspöki tanítóképezdéről, 3.

A katolikus képezdek fölötti felügyeletről címmel. Schultz nem tartja helyesnek, hogy a pécsi tanítóképezdében csak az egyházmegyei tanfelügyelő gyakorolja a felügyeleti jogot, mivel a királyi tanfelügyelő idő hiányában nem látogatja az intézetet. Ugyanakkor támadja a tanfelügyelőket, szerinte „*egyikük sem ismeri a képezdek beléletét, következőleg azok valódi szükségletei iránt csak a legritkább esetben birnak helyes érzékkel, nem is mozdíthatják elő azok ügyét, szakemberekül nem tekinthetők. Innét erednek aztán a felekezeti képzők miseriái: nyomorult ellátásunk, szegényes fölszerelésünk, a tervszerű, egyöntetű eljárás hiánya, az általános elégtelenség*”.³⁵

Schultz ebben a cikkben utal a pécsi képezde „rendezetlen viszonyaira”, amelyekért az addigi tanfelügyeletet teszi felelőssé, továbbá megkérdőjelezi a tanfelügyelők szakmai kompetenciáját. Szeifritz István ezt a cikket joggal érezhette személye elleni nyílt támadásnak, nem véletlenül hivatkozott rá a jelentésében, és küldte el a lap egy példányát a püspöknek, a kényesebb mondatokat késsel aláhúzva.³⁶

Szeifritz jelentése egyedül Schultzot hibáztatja a kialakult helyzetért, megoldási javaslatot nem tartalmaz, Schultz javaslatára a gyakorlóiskolai tandíjmentességgel kapcsolatban nem reflektál. Ugyanakkor nem ajánl külön tanítót a gyakorlóiskolába, az addigi szervezési nehézségeket nem veszi figyelembe: „*Szükségesnek vélem, hogy ugyanazon tanár, aki egy tárgyat elméletben a képezdeszeknek előad, ugyanaz legyen a gyakorló iskolában is jelen a gyakorlati alkalmazásnál.*”³⁷

Schultz 1885. augusztus 26-án ismét levelet írt a püspöknek, amelyben csalódottan vette tudomásul, hogy a püspökség nem vállalja át a gyakorlóiskolában tanító képezdei tanárok díjazását. A magas tandíj miatt a következő évben csupán 10–12 növendékre számítanak, ugyanakkor a tanárok elesnek fontos mellékjövedelmüktől. A gyakorlóiskolai tanítást ezért a tandíjmentesség bevezetéséig felfüggesztik. Hivatkozik arra, hogy a tanítóképezdei tanári kinevezés nem írja elő az önként vállalt gyakorlóiskolai tanítást. A tanfelügyelő jelentésére válaszolva megjegyzi, hogy a tanfelügyelő az 1884/85. tanév végén tartott vizsgák alkalmából a „*taneredménnyel való meglegedését fejezte ki*”, a középiskolai értesítvények és a tanárok elmondása alapján pedig a növendékek a jó tanulók közé tartoznak. „*Annál sujtóbb ránk nézve Nagyméltóságod leirata, mivel mindeddig lanyhasággal nem vádoltatván, az egyházmegyei tanfelügyelő úr Ö Nagysága épen most kifogásolja működésünket, midőn gyakorlóiskolánk átalakítását rajtunk kívülálló okok teszik szükségessé.*” Végül ismét kéri a tandíjmentesség biztosítását a korábbi érvek megismétlésével.³⁸

Válasz hiányában Schultz következő, 1885. szeptember 12-én kelt levele drámai hangon számolt be a gyakorlóiskola megszüntetéséről: „*Legmélyebb tisztelettel arról bártorkodom Nagyméltóságodat értesíteni, hogy a folyó évi 1885/86-iki tanév elején a képezde mellett 13 év óta fönállott gyakorlóiskolánk beszűnt.*”³⁹ A püspök 1885. szeptember 22-én

³⁵ *Népiskolai Tanügy*, 1885. július 4. 209–210.

³⁶ PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz. Szeifritz István jelentése a püspöki tanítóképezdéről. Szeifritz az aláhúzott mondatok közül idéz is néhányat a püspöknek írt jelentésében.

³⁷ PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz. Szeifritz István jelentése a püspöki tanítóképezdéről.

³⁸ PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1362/1885. sz. Schultz Imre levele a pécsi püspöknek.

³⁹ PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz.

ugyancsak tömören megfogalmazott levélben közölte Schultz Imrével, hogy ideiglenes⁴⁰ igazgatói hivatalából felmenti.⁴¹ A második levél Döbrössy Alajos kanonok igazgatói kinevezéséről szól, aki korábban a Kiszeminárium igazgatója és a tanítóképezde segédtanára volt. A püspök külön felhívja a figyelmét arra, hogy ügyeljen az órák megtartására, és rendszeresen számoljon be az intézet anyagi helyzetéről.⁴²

A püspök harmadik levelét az egyházmegyei tanfelügyelő kapta, akinek kifejti, hogy eddig elnézte Schultz mulasztásait a szakirodalmi téren kifejtett munkássága miatt, de a gyakorlóiskolai tanítás felfüggesztésével végleg elveszítette a bizalmát: „[E]gyuttal sziveskedjék az intézet tanárait összehívni és őket intézkedéseimről értesíteni, és Schultz, Vörös, Heid és Cséfy tanároknak rosszállásomat kifejezni azon megbotránkoztató, tiszteletlen modor felett, mely folyó év aug. 26-án kelt beadványukban kifejezést nyert. Saját érdekükben fognak cselekedni, ha ilyenektől jövőben óvakodnak és kötelességeiket becsületesen teljesítik.”⁴³

Az 1885. október hó 3-án a pécsi tanítóképezde leltárának átvétele alkalmából felvett jegyzőkönyv szerint Döbrössy Alajos mint igazgató, Schultz Imre mint volt igazgató voltak jelen. Az intézeti leltár átadása rendben zajlott, míg a pénzügyi elszámolással gondok voltak. Schultz ugyanis nem vezetett rendszeresen bevételi és kiadási naplókat (szerinte a korábbi igazgatók sem), ezért egy utólagosan összeállított kimutatással igazolta az intézet pénzügyeit. A beíratásokból származó bevétel több évben is alacsonyabb volt az elvártnál, mert Schultz több esetben is – ahol kifizetése nagy nehézséget jelentett a tanítójelöltnek – elengedte a beíratási díjat. A kiadásokat különböző pécsi mesteremberek számlái jelentették. A bonyodalmat tovább növelte, hogy az intézetnek nem volt önálló költségvetése, ezért minden egyes kiadást külön egyeztetni kellett az Egyházmegyei Hatósággal, és külön kellett kérni a számlák utólagos kiegyenlítését, amelyet Schultz számos esetben nem tett meg. 1885-ben végül 155 Ft és 90 K volt a hiány, amelyet a püspökség kiegyenlített.⁴⁴

A konfliktust végül Gergelics József személyében külön gyakorlóiskolai tanár kinevezésével rendezték. Az intézet korábbi rendje – feladva azt az elvet, hogy ugyanaz a tanár tanítsa a nevelés elméletét, aki a gyakorlatot is vezeti – helyreállt.

A levéltári források összegzése végén láthatjuk, hogy bár az ügy jelen idejében keletkezett hivatalos iratokról van szó, azok korántsem mentesek a személyes érintettségtől. Az események objektív rekonstruálására akkor nyílik némi lehetőség, ha utánajárunk az iratok szerzői intencióinak.

Schultz Imre igazgató esetében a gyakorlóiskola tanulói létszámának csökkenése veszélyeztette az intézet működését és a tanárok mellékjövedelmét. A püspökhöz benyújtott kérvényének a célja, hogy elérje a tandíjmentességet, ezzel visszaállítsa a korábbi állapotot. Esetleges hibáiról, amelyek a nem kívánt helyzet kialakuláshoz hozzájárulhattak, hallgatott. Viszont a források azon egybehangzó vádjainak alapot kell adunk, amelyek szerint a gyakorlóiskolai óráit nem tartotta meg rendesen, és hiányosságai voltak az elszámolással.

⁴⁰ Schultz igazgatói kinevezése 1878-tól egészen 1885-ig ideiglenes maradt.

⁴¹ PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz. A püspök levele vázlatban maradt fenn az iratcsomót összefogó íven.

⁴² PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz.

⁴³ PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz.

⁴⁴ PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz. Jegyzőkönyv a pécsi tanítóképezde leltárának átvétele alkalmából. PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz. Kimutatás a pécsi püsp. tképezde beíratási díjáról 1879/80–1885/86.

A tanfelügyelő az iskolalátogatások alkalmával az igazgató mulasztásait tapasztalta, amelyek szerinte hozzájárultak a tanulólétszám csökkenéséhez. Ez alkalmat adott számára, hogy a meglévő személyes konfliktusból kiindulva jelentésében bebizonyítsa a püspöknek Schultz alkalmatlanságát az igazgatói posztra.

A püspök, mint leveléből kiderült, korábban sem volt teljesen megelégedve az igazgatóval.⁴⁵ A tandíjmentesség bevezetése nem állt érdekében, ezért próbálta a korábbi állapotot fenntartani. Amikor tiltakozásképpen Schultz és a tanári kar felfüggesztette a gyakorlóiskolai oktatást, Schultz végleg elveszítette a püspök bizalmát, leváltása egyértelművé vált. Az új igazgató és külön tanító kinevezése a gyakorlóiskolába a problémák egy részét valóban megoldotta. A külön tanító alkalmazása a kiadások növekedése nélkül biztosította a gyakorlóiskolai oktatás színvonalát, az új igazgató pedig bírta a püspök bizalmát. Ugyanakkor az alapp probléma továbbra is a régi maradt: a tanárok az alacsony képzőtanári fizetés mellett mellékállást voltak kénytelenek vállalni, ezáltal veszélybe került a képzési oktatás színvonala.⁴⁶

Négy évvel később, 1889-ben Schultz zenetanári mellékállásáról való lemondatása hasonló forgatókönyv szerint zajlott. Az augusztus 29-én, Schultz távollétében tartott értekezlet jegyzőkönyve szerint a négy évfolyamossá vált intézményben a tanárok óraszámja jelentősen megnőtt, ezáltal túlterhelte váltak. Schultz heti 32 órát tartott az ének-zenével együtt. Vörös Mihály elmondta, hogy „*a mostani képzési tanári fizetéssel bármily kevés tagból álló családot a legegyszerűbben is eltartani teljes lehetetlenség*”, ezért hetente 10 órát tart a kereskedelmi tanodában, így összesen 33 órája van egy héten. Az állami intézetével megegyező évi 1100 forint alapfizetés és 100 forint ötödéves pótlék fejében viszont otthagyná mellékállását, és Schultz is lemondana a zenetanárságról, amelyet csak redukált óraszámban tud vinni, kevés eredménnyel.⁴⁷

A tanfelügyelő a püspöknek írt jelentésében támogatta a tanárok indítványát. Ha Schultz és Vörös lemondásának különóráikról, 800 forintra olvadna mindkettejük fizetése, ezért javasolta, hogy a püspök mindkettejük fizetését 200 Ft-tal emelje meg az egyházmegyei pénztár terhére. Az ének-zene tanítására külön tanárt ajánlott.⁴⁸ A püspök válasza az ív elején piszkotatban maradt fenn, amelyben elfogadja a tanfelügyelő által ajánlott külön zenetanár alkalmazását. Ugyanakkor az állami képzőintézetek tanárainak fizetését nem tartotta mérvadónak a katolikus képezdek számára. Végül hozzáfűzte, hogy „*a tanárokat állásukkal egyező mellék-keresettől elvileg és végképp eltiltani nem lehet, és csupán arra kell ügyelni, és azt kell szorosán megkövetelni, hogy a képezdénél vállalt hivataluknak becsületesen megfeleljenek és az órákat kötelességszerűen megtartsák és kitöltsék.*”⁴⁹

45 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 1466–67/1885. sz.

46 Hasonló jelenség figyelhető meg a baranyai katolikus néptanítók esetében is, akik mezőgazdasági tevékenységgel, méhészettel, selyemhernyó-tenyésztéssel egészítették ki jövedelmüket. KÉRI 1995.

47 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 2084/1889. sz. Jegyzőkönyv a 1889. aug. 28-án tartott tanári tanácskozmányról.

48 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 2084/1889. sz.

49 PPL Acta Praeparandiae 1840–1900, 2084/1889. sz.

Összegzés

A Schultz Imre leváltása körüli konfliktus története a források összehasonlító elemzése után is számos kérdést hagy nyitva. Mennyire hitelesek az egyházmegyei tanfelügyelő Schultz elleni vádjai? Mi volt a gyakorlóiskolai tanulólétszám csökkenésének valódi oka? Milyen tényezők befolyásolták a püspököt döntésének meghozatalában? Az ügy rendezésének eredménye a külön gyakorlóiskolai tanító kinevezése mellett a tanári kar megszotottsága lett, amely mintegy másfél évtizeden keresztül negatívan befolyásolta az intézet mikroklimáját. Bár a nyitva maradt kérdések a jelenleg rendelkezésre álló források alapján nem válaszolhatók meg egyértelműen (tehát nem tudjuk meg az „igazságot”), de a különböző szövegtípusok összehasonlító elemzése rávilágít a reprezentatív igénnyel készült szövegek keletkezésének folyamatára.

Az események jelen idejében keletkezett levéltári források elsősorban az oktatás szervezési kérdéseiről, az anyagi kérdésekről és a személyes ellentétekről szólnak. Az emlékező szövegekben az elbeszélők 10–15 év távlatából a saját nézőpontjuknak megfelelően formálják történeteiket, amelyekben a saját szerep pozitív bemutatása kap hangsúlyt, céljuk pedig az olvasó meggyőzése.

Jelen tanulmány mikrotörténeti perspektívából vizsgálta Schultz Imre igazgatói működését és leváltását, ezért kerülnek előtérbe a konfliktusok, az intézet mindennapi működésének kérdései, amelyben a tanárok hétköznapi problémái is megnyilvánulhatnak. A tárgyalt konfliktus több szempontú megközelítése a fennmaradt emlékező és történetírói szövegek, valamint a levéltári források egymás mellé emelése és diskurzusra kényszerítése által vált lehetővé. Ezáltal a múltnak ez az igen kicsi mozzanata nemcsak az utókornak szánt szövegeken keresztül válik történetté, hanem a maga hétköznapi dinamikájában is tetten érhető.

FORRÁSOK

PPL Acta Praeparandiae 1840–1900	Pécsi Püspöki Levéltár, Acta Praeparandiae 1840–1900
PTE EL Schultz Imre-hagyaték	Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Schultz Imre-hagyaték

IRODALOM

ASSMANN 2013	ASSMANN, Jan: <i>A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban</i> . Budapest, 2013.
BASKA 2011	BASKA Gabriella: <i>Iskola, gyermek és tanítói ideál a 19. és 20. század fordulóján</i> . Budapest, 2011.
BRUNER–LUCIARELLO 2001	BRUNER, Jerome – LUCARIELLO, Joan: A világ narratív újratemtése a monológban. In: <i>Narratívák 5</i> . Szerk. LÁSZLÓ János – THOMKA Beáta. Budapest, 2001. 131–156.

- DOMBI 2012 DOMBI Alice: *Primus inter pares. Pedagógiai professzió és programadó nevelők a 19. században*. Szeged, 2012.
- DÖBRÖSSY 1896 DÖBRÖSSY Alajos: *A Pécsi Püspöki Tantóképző-Intézet történelmének rövid vázlatja. Hazánk ezredéves fennállásának emlékére*. Pécs, 1896. (<http://digitalia.lib.pte.hu/?p=1626>) [2015.05.14.]
- DÖBRÖSSY 1902 DÖBRÖSSY Alajos: *A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet értesítője az 1901–1902-iki tanévről*. Pécs, 1902.
- GOLNHOFER–SZABOLCS 2009 *Iskola és történeti emlékezet. Egy 1947–48-ban született iskolai ankét*. Szerk. GOLNHOFER Erzsébet – SZABOLCS Éva. Budapest, 2009.
- HORKAY HÖRCHER 1997 HORKAY HÖRCHER Ferenc: A koramodern politikai eszmétörténet cambridge-i látképe (utószó). In: *A koramodern politikai eszmétörténet cambridge-i látképe*. John Dunn, John G. A. Pocock, Quentin Skinner és Richard Tuck tanulmányai. Szerk. HORKAY HÖRCHER Ferenc. Pécs, 1997. 287–307.
- KÉRI 1995 KÉRI Katalin: Tanítók a baranyai római katolikus népiskolákban (1868–1918). *Iskolakultúra*, (1995):5. 36–44.
- SCHULTZ 1901 SCHULTZ Imre: Visszapillantás tanügyi s irodalmi működésemre 30-évi tanítóképzői jubileumom alkalmából. (Autobiographiai vázlat). *Nevelő Oktatás*, 1. (1901):9. 193–241.
- SZABOLCS 2009 SZABOLCS Éva: Remembering Old School Life: Memories As Sources of History of Education Research. In: *Kindheit-Schule-Erziehungswissenschaft in Mitteleuropa 1948–2008*. Szerk. HOPFNER, Johanna – NÉMETH András – SZABOLCS Éva. Frankfurt am Main, 2009. 13–18.
- SZINNYEI 1914 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1891–1914. (<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/s/s23460.htm>) [2015.05.14.]
- VÁRADY 1896 VÁRADY Ferenc: *Baranya multja és jelenje*. Pécs, 1896.

The Incomplete Remembrance of a Replacement at a Teacher Training College in the Years around the Hungarian Millennium

by Martin Méreg

(Summary)

The number of studies about the remembrance of pedagogical history has grown in recent times. These mostly cover the topics of autobiography, teachers' identity and the history of educational institutions. The focus of the present study is Imre Schultz, the late director of the Teachers' Training Institution of Pécs, and the story of his replacement in 1885.

The remaining sources about this event paint a varied picture. These include the history of the institution, an autobiography, newspaper articles and reports of school inspectors. This micro-historical analysis attempts to reveal the controversial circumstances of the replacement of the director by comparing representative texts and archival documents. The study reveals that the organizational issues of the college lie in the background of the different stories. In addition to the exploration of the events, the typological investigation of the sources also plays an important role.